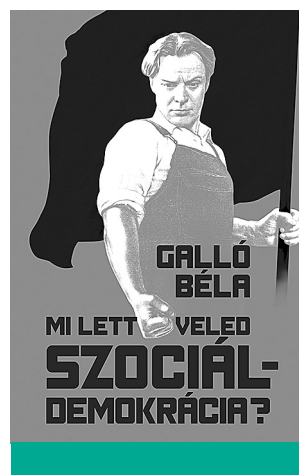

BAL SORS

SZÉLJEGYZETEK A BALOLDALRÓL

GALLÓ BÉLA

Balsors, balhit, baljós – a magyar nyelvben ezek a szavak rosszat, negatívumot jelentenek, s nagyon úgy fest, e nyelvi hungarikumok szemantikai ítélete a 21. században a *baloldalt* végleg utolérheti, miközben önképe változatlanul telis-teli van pozitívumokkal. Ebbe a fogalomba persze sok minden(ki) belefér: Tommaso Campanellától kezdve az utópista szocialistákon, a fábiánusokon és az anarchistákon, Marxon, Bernsteinen, Gramscin, Leninen, Sztálinon, Mao Csetungon keresztül egészen a mai balliberális figurákig. Utóbbiak ugyan *eo ipso* liberálisok, hiszen azok balszárnyát jelentik (lévén a szóösszetételben a „bal” a jelző, a „liberális” pedig a jelzett szó), csupán a kurrens nyelvpolitikai küzdelem harci logikája nevezi őket tudatos pontatlansággal baloldalinak, de ezt most hagyjuk. A baloldalnak mindenesetre még csak a lajstromozása is kötetekre rúgna, itt beérem a két főcsoportra, a kommunistákra és a szociáldemokratákra vonatkozó néhány kritikai széljegyzettel s pár következtetéssel.¹

Galló Béla: *Mi lett veled szociáldemokrácia?* (2021)

POSZTKOMMUNIZMUS

Ami a kommunizmust illeti, nincs mit szépíteni rajta. „Ki a kommunista? Aki olvassa Marxot és Lenint. És ki az antikommunista? Aki érti is.” E frappáns meghatározás jellemző láttelelet, de azért nem olyan egyszerű ez, miként azt a vicc sugallja.

Vegyük rögtön Marxszot, az ő esetében például egész biztosan nem. Marxot, a tudóst, ha értve olvassák, tudományosan lehet és kell is kritizálni, falszifikálni, Bernstein például pontos tapasztalati revízió alá is veszi – igaz, leginkább a tudományon eleve túlterjeszkedő proletár-messiási víziójáért. Lenint, a politikust, már kevésbé érdemes, hiszen műve, a Szovjetunió, magától omlott össze. Slavoj Žižek, a (túlságosan is) sztárolt szlovén baloldali filozófus ennek ellenére állítja, hogy Leninek jövője van (tudjuk: „Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog”) – ám ez kétséges. Néhány kisebb országot leszámítva sehol sem látni eltökélt gyakorlati szándékot arra, hogy Lenin (és Sztálin) vasakarattal megvalósított (sok tekintetben antimarxista) politikai teljesítményét, a Szovjetuniót másolni akarnák, vagy bárhol ki akarnák próbálni, milyen is lenne egy „másik Szovjetunió”. Ma már nehéz elhiteni, hogy volt egy jó Lenin is, és ez Žižeknek sem sikerül. A politikában persze állítólag nincs olyan, hogy soha – pedig néha van.

Jobb tehát az a láttelelet, hogy míg a kommunista szellemiség „kulturális marxizmusként” (*nota bene*, ez kasztrált marxizmus) a nyugati egyetemeken domináns szemlélet marad, addig az ideológia egykor történelemformáló potenciálja a 20. század végére kimeríti energiáit, föléli tartalékait. Speciális okokból

¹ Lásd bővebben: GALLÓ BÉLA: *Mi lett veled szociáldemokrácia? Neoliberális zsákutcában a baloldal.* Közép-és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2021.

Baloldali tömb –
Marx emlékmű Chemnitzben
(Wikimedia Commons)

van, ahol regnál még (Észak-Korea, Kuba, Laosz, Vietnam), méretebb társadalomszervezői mivoltában azonban elenyészik, amit a felületes látszat ellenére nem cáfol Kína példája sem, sőt.

Amit Kína alternatívaként kínál, az a legkevésbé sem a kommunista eszme antikapitalista diadala, még csak nem is annak modernizáltabb, áramvonalasabb maoista változata. Teng Hsziao-ping utódai meg sem kísérik a kommunizmus reformját, amit Gorbacsovék sikertelenül (nem csoda, hiszen fából vaskarika), de mégiscsak megkíséreltek. Helyette – több ezer éves civilizációjuk szellemi hagyományai és legendás tanulékonyosságuk révén – egyedi *társadalmi konvergenciát*, lényegében egypárti diktatúrával vezényelt kapitalizmust hoznak létre, mégpedig fölöttébb veszélyes képletet. Kína gazdasági, technológiai sikereinek bázisán a társadalom felülről ritmizált totális ellenőrzése, a teljes körű manipulálhatóság szisztematikus kiépítése felé tart, igen eltökélten. Mondhatni erre, ezeket akarták Leninék is, ami igaz – csak éppen magánkapitalizmus nélkül, és ráadásul sikertelenül.

Jelenünk kevésbé emlegetett fintora, hogy Kína törekvése az uralkodó neoliberális jövőkép hasonszórú szándékaival párhuzamosan-konvergensen *halad*. Sőt, a kínaiak trendi elképzelései csak ideológiai fedőszíneikben különböznek a multinacionális gigacégek, a médiamogulok és a Szilícium-völgyi technoguruk ambícióitól: ezek is, azok is a *progresszív diktatúra* megvalósításában látják az elkerülhetetlen jövőt, a haladás leglényegét. Vezérlő értéként az amerikaiak az „egyén szabadságára”, a kínaiak meg „a közösség elsőbbségére” hivatkoznak, ezek képezik legfőbb fedőszíneiket. Igazából viszont *egynemű* verseny folyik közöttük: melyikük tudja a progresszív diktatúra projektjét hatékonyabban, minél agresszívebben kivitelezni, s így tagolni be az embert

a technológiai forradalmak megállíthatatlanul „transzhumanistává” fejlődő 21. századi világába.²

Mark Fisher *Kapitalista realizmus* (2009) című könyvében a technofejlődést mint a komplexitáselmélet és a kibernetika, a *cyberpunk* és a neoliberalizmus eszméinek ötvözetét idézi, melyben létrejön a mesterséges intelligencián alapuló tőke víziója, egy beláthatatlan, maximálisan flexibilis és végtelenül osztódó entitás, melyben „az emberi akarat ősköveletként veszik el”.³ Fisher kritikailag írja le, de van, aki mindezt kívánatos távlatnak minősíti. A neoliberalizmus apológiájában ma már Francis Fukuyamát is leköröző Yuval Harari, a davosi globális elit aktuálisan kedvenc történésze, például rendre úgy nyilatkozik, hogy a jövő az egyre kifinomultabb info- és biotechnológiák fejlesztéséé, melyekhez a legtöbb ember legföljebb avval járulhat hozzá, hogy személyes adatait eladhatja a *datacégeknek*. A hatalom egy parányi elit kezében összpontosul, a nagy technológiai forradalom lúzertömegeinek, a felesleges embereknek csak morzsákat vetnek oda, nehogy még a végén föllázzadjanak. S még az ehhez szükséges morzsákat is a mesterséges intelligencia algoritmusaival kalkulálják ki, közben folyvást „tökéletesítik” nekik a demokrácia látszatát, hadd higgyék, hogy a morzsákat ők, a manipulált emberek küzdik ki. És egyelőre még hiszik is. A kínaiak – más hagyomány, más egyénfelfogás, más vezérlési tapasztalat birtokában – ugyanezt csinálják. A kör bezárul, ilyen vagy olyan módon beüzemelve, máris zakatolhat a „transzhumanizmus”.

E „lenyűgöző” folyamat ösztökélésében Hszi Csin-ping és Joe Biden nincsenek olyan távol egymástól, mi több, ebben a célkitűzésben – államaik világkereskedelmi, geopolitikai kakaskodásai ellenére – bármily blaszfémiának tűnik kijelenteni: ideáltipikusan *progresszor elv-társak*. Kínát tehát aligha lehet az antikapitalista baloldal diadalának, még kevésbé kívánatos mintának, modellnek beállítani. Mindkét szisztémából a legrosszabbat vette át s gyúrta sikeressé: a diktatúra, illetve a profit mindenekfelettségét, mindkettőt a technológia vívmányaival súlyosbítva. (Hol vannak már a „régi szép idők”, amikor a neoliberaisok, a zöldek, a mai trendi szocdemek, azaz együttesen a progresszívek mai hangadó figurái, elbűvölten a maoista kulturális forradalomtól, egyaránt a történelem ítélőszéke elé lökték volna a bolsevista Keletet és a kapitalista Nyugatot? Sokan tudnának mesélni erről, de szerintük ez a kérdés-kérés maga a merő „populizmus”). Egyáltalán nem véletlen, hogy az egykori kommunisták kapitalistává vedlő utódai ennyire kompatibilisek a neoliberaisok elitista jövőképével. A tudáselit politikai becsben tartása Platón óta legitim gondolat, s ha a modernitásban (persze nem a kommunista oldalon) ezt ki is egészítik a demokrácia kívánalmával, a kettőt mindenütt vegyesen, mindig a helyzetnek megfelelően alkalmazzák.

Nem vitás, a baloldali tudományelvű elitizmust Marx teremti meg híres mondatával, mi szerint „a filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték, a feladat az, hogy megváltoztassuk”. Lenin ezt fordítja le a politikai cselekvés nyelvére, ez alapozza meg az élcsapat-koncepció elvét és gyakorlatát: igen, a proletariátust rá kell terelni a helyes útra, mert erre a terelésre a proletár mindig rászorul. Lenin és élcsapata, a Párt erre szerződik: tűzzel-vassal rá is szorítja. S nemcsak a proletárokat (a korabeli Oroszországban belőlük elég kevés van), hanem még inkább a parasztság széles tömegeit, ők azok, akik kiváltképp Sztálin alatt, megtapasztalják az immár egyszemélyes proletárdiktatúra – hullahegyek árán is működtetett – társadalomterelő erejét. „Gyávaság mások életét nem kockáztatni” – hangzik a logikus lenini-sztálini mondat, pőrén mutatta meg, hogy a történelem bizalmasai, a Kiválasztottak saját cselekvési

tudományelvű elitista élcsapat-koncepció

2 Ámbár nem olyan újkeletű veszély ez. Fernand Braudel, a világhírű francia történész klasszikus műveiben a technikát valóságos királynak nevezi, amely képes megváltoztatni a világot. Magyar kollégája, a szintén korszakos jelentőségű Hajnal István szerint a társadalmi céljaitól elszabadult dinamikájú technológiai fejlődés szélesítheti a modern rabszolgatartás lehetőségeit, növelheti határfokát. Helmut Schelsky, a kiváló német szociológus már az 1970-es években úgy látta, korunk fő dilemmája az, hogy mennyiben maradhat szabad az ember a tudományos-technikai civilizációban. Talán gyakrabban kellene őket „olvasgatni”.

3 Lásd bővebben: Mark FISHER: *Kapitalista realizmus* [2009] ford. ZEMLÉNYI-KOVÁCS Barnabás, Napvilág, Bp. 2021.

kompetenciájuknak nem szabnak határokat. Lásd még erről kissé elvontabban, Hebbel nyomán Lukács Györgyöt: „És ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?”

Amikor manapság tehát valaki a tudásfetisizta-elitelvű Harari eszmefutatait olvassa a lejárt szavatosságú, morzsákkal etetett, fölösleges emberekről, ismerősen csenghet számára a baljós mondat: „Ahol fát vágnak, ott hullik a forgács”. S ha valaki ma ennek ellenére még mindig felvállalja a kommunista (nem a kínai) eszmeiség bármilyen pozitív – a tőkeuralom alól emancipáló – elemét, annak egyidejűleg (ön)kritikusan illenék szembenéznie a technológia és a szabadság történelmi és igencsak korszerű dilemmájával. Azzal tudniillik, hogy hová is vezet a társadalmi kontrolljaitól „megszabadított” tudományos elitizmus. Mindez talán elvont problematikának tűnik, pedig nem az. Ez a (közel)jövő – ha ugyan már nem a ma – egyik roppant agilis kihívása.

A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA BEZÁRULÁSA

A kommunista kísérletek bukása után (a szovjet mellett a sajátos utat bejáró és szintén széthulló Jugoszlávia is idesorolandó) a szociáldemokrácia látszólag győztesként marad a baloldali porondon. Alapvető különbségük annak idején, a kezdeteknél egyetlen kérdésre adott válaszukban rejlett: mi az érték- és célracionális politikai cselekvés értelme?

A kommunisták a „tudományosan” garantált jövőbeli boldogságban, a forradalmi transzcendencia érvényesítésében látják az értelmét, amely egyben történelmi szükségszerűség, eléréséért ezért bárminemű emberáldozat megengedett. A szociáldemokraták ezzel szemben elvetik a kommunista transzcendenciát, szerintük éppen, hogy az e világi konkrét felelősség elvét szem előtt tartva, gyakorlatilag minél több embernek minél kevesebb szenvedéssel kell emberhez méltó életet biztosítani. Minden egyéb fontos ellentétük (revolúció kontra evolúció, osztályharc *versus* osztálykompromisszum, nemzet és internacionalizmus) eme szemléleti, ha tetszik, etikai szembenállásra vezethető vissza. Nem részletezendő különbségeik a 20. század vitáiban, politikai csatáiban manifesztálódnak, de közben a konkrét társadalomszervezési teljesítményeik jól összemérhetők, a skála két végén a sikeres svéd, illetve a kudarcos szovjet példával. Svédország és a Szovjet-Oroszország nagyságrendje ugyan szignifikánsan más, de a 20. század elején még mindkettő paraszti alapzatú társadalom, fejlődésük összehasonlítása így mégsem haszontalan, s jól jelzi a szociáldemokrata és a bolsevista pályaválasztás közti eredménykülönbséget. A vegyes tulajdonlásón, erős szakszervezetekkel biztosított osztálykompromisszumon nyugvó nemzeti demokrácia, illetve a „kenyér helyett rakéta” típusú, birodalmi-internacionalista diktatúra történelmi mérlege önmagáért beszél. Az egyik gazdagítja, a másik permanens szegénységben, elnyomás alatt tartja népét, ami talán mégsem elhanyagolható értékelési szempont, és egyben teljesítménydifferencia.

Más kérdés, hogy a magukat autentikus baloldalinak tartó, marxista elkötelezettségű nyugati teoretikusok némelyike, a francia Guy Debord például, aki hajlamos volt a világot, s benne a két irányzat történelmi párbaját a kulturális *avantgarde* magasleséről szemlélni, mégis a szociáldemokráciát sajnálja le. *A spektákulum társadalma* (1967) című, nehezen olvasható, de ettől eltekintve a fogyasztói látványtársadalomról számos gondolati gyöngyszemet rejtő könyvében azt a dehonesztáló verdiktet mondja ki róla, hogy „a szociáldemokrácia győzedelmesen küzdött a régi világért” – ám ez a mondata éppen, hogy nem tartozik a gyöngyszemek közé.⁴ Kár, hogy Debord a szociáldemokrácia „haszonélvezőit”, a középosztályba sikerrel törekvő proletárokat elfelejtette magaslesele él/alá idézni mint perdöntő koronatanúkat. Rá is érvényes Orwell véleménye,

osztozni a konkrét
emberek iránti
felelősségben

4 Lásd bővebben: GUY DEBORD: *A spektákulum társadalma* [1967] ford. ERHARDT Miklós, Open Books, Bp. 2022.

miszerint a balosokban, különösen az értelmiségiekben, az a taszító, hogy a baloldaliság lényegét holmi jövőabsztrakcióban, s nem a konkrét emberek iránti felelősségben látják.

De akár így, akár úgy, a kommunisták történelmi fiaskója a harmadik ezredfordulóra megrendíti az osztálykompromisszumra építő szociáldemokrácia alkupozícióit. Paradoxonnak látszik, mégsem az: sikereikben a kommunista kihívástól tartó tőke kompromisszumkényszere is közrejátszik. A tőkének 1917-től állandóan a bolsevikokra kell sandítania, s ez mindjárt fölértékeli a szociáldemokratákat! A századvégi szovjet kollapszus viszont semmissé teszi ezt a félelmet, a tőke logika ezután nem ütközik már birodalmi nagyságrendű baloldali akadályba, könnyebben érvényesítheti saját érdekeit, nem olyan fontos számára a kompromisszum. Ebben a vonatkozásban a szociáldemokrácia nemzetközi politikai környezete kedvezőtlenebbé válik. A helyzet ambivalens, ezt Helmut Schmidt fogalmazta meg a legpontosabban. Nem rejtette ugyanis véka alá, hogy a diktatórikus szovjet birodalom szétesése, bár nagyon örvendetes, másfelől viszont nehezebb utat jelöl ki a szociáldemokraták számára. Nem rajta múlt, hogy főáramuk az ezredforduló után mégis a könnyebb megoldás útját választja: elvtelen alkalmazkodásukkal szinte teljesen beolvadnak a tőke kompromisszum-hajlandóságát elutasító, a profit logikáját abszolútizáló, egyre féktelenebb neoliberalizmusba.

Ugyanakkor a 20. század szociológiai fejleményei politikai innovációkat követelnek a baloldaltól. Eduard Bernstein már a század első felében figyelmeztet rá, hogy a középosztály felé kell szélesíteni társadalmi bázisukat, hiszen a munkásság szemmel láthatóan oda törekszik, szemben Marx víziójának láncait csörgető proletár-messiasával. A század folyamán fokozatosan végbe is megy a nyitás, s eközben a klasszikus kékgalléros proletariátus maga is átalakul, jó részük fehérgallérossá válik. A szociáldemokrácia jól érzékeli, követi, politikailag kiaknázza ezt a folyamatot, osztálypártból a munkavállalók néppártja lesz, társadalmi beágyazottsága mélyül, s tapasztalati alapon szakít a marxizmussal.

Dezintegráció –

Gorbacsov konstatálja a Szovjetunió szétesését, 1991
(Library of Congress)

Posztmarxizmus – Herbert Marcuse: *Az egydimenziós ember* (1964 [1990]), Guy Debord: *A spektakulum társadalma* (1967 [2022]), Mark Fisher: *Kapitalista realizmus* (2009 [2020])

(A leninizmussal nem kell szakítania, mert az soha nem érinti meg.) Mindezt leglátványosabban a német szocdemek jelzik 1959-es Bad Godesberg-i programjukban.

Jönnek a balközép aranyévtizedei: Willy Brandt, Olof Palme, Bruno Kreisky és mások. A „szociáldemokrácia nyomorúsága”, politikai önfeladása, szociológiai tévelygése, úgynevezett harmadikutas behódolása a tőkének csak később kezdődik, hogy aztán az ezredfordulóra már végképp felgyorsuljon. Ralf Dahrendorf *A szociáldemokrácia után* (1980) című könyvében azt állítja, hogy ennek az aranykornak Nyugaton éppen a szociáldemokraták sikerei vetnek véget.⁵ A II. világháború utáni jólét és a szociális gondoskodás korszaka átszabta a társadalmak szerkezetét, s az alacsonyabb státusú rétegek fölemelkedve megfélemlenek a szociáldemokráciáról. Ráadásul a technológiai fejlődés folyamatosan és radikálisan átrendezi a munkaerőpiacot, a munkásosztály atomizálódik, korábbi szilárd(abb) osztályidentitása szétesik, és evvel a szocdemek lába alól kicsúszik a talaj. Dahrendorf szociológiai megállapításaiban sok igazság van, miközben azért a ’70-es évektől a sokáig prosperáló világgazdaság is recesszióba fordul, ami általában sem kedvez a balközépnek. Kedvez ellenben a neoliberalizmusnak, amely a recesszió okát egyértelműen a szociáldemokráciával sokáig fennálló alkuban látja – Dahrendorf könyve pontosan ezt a „vápillantatot” regisztrálja. A ’90-es évektől pedig a neoliberalizmus offenzívája már végképp „nyíltan számolja fel a munkásmozgalommal és a szociáldemokráciával több lépcsőben megkötött középosztályosító alkut, sőt az alkuképzés intézményi mechanizmusait is”.⁶ A Szovjetunió 1991-es széthullása csak tovább gyorsítja ezt.

PERSPEKTÍVA 1968 UTÁN

A kommunista és a szociáldemokrata hanyatlástörténetében a vízvonalasító, magyarázó kulcsév 1968, a mából visszatekintve ez már világosan látszik. Az utópista szocialistákkal kezdődő, Marxszékkel folytatódó, Leninnel-Sztálinnal kulmináló, aztán gyors ütemben erodálódó kommunista eszme szellemi-politikai erőteréről akkor derül ki (nem először, de minden eddiginél nyilvánvalóbban), hogy – saját céljaihoz képest is – az egészben van valami nagyon nem valóságos. „Valami van, de nem az igazi”, hogy Arkagyij Rajkint, a korszak egyik szovjet humoristáját idézzük.

Mint fejlődésideológiát, a marxizmust ekkor kasztrálja végleg a történelem: főhősét, a proletárt Nyugaton is, Keleten is a maga igazi mivoltában – a már Bernstein által is tévedésnek tartott – kommunista hevület nélkül mutatja fel. Mivel ez idő tájt már erősen mediatisztált a világ, mindenki láthatja, hogy Keleten és Nyugaton más-más okokból – Dobai Péter pontos-szép költői metaforáját idézve – „üres nyereggel vágat a forradalom”. Keményebben szólva, hogy a proletariátus alatt sohasem volt ló, ez nem több, mint a metszően antikapitalista Marx vizionáriusan tetszetős, ám csak papíron érvényes fejlődésvíziója, téves történelmi főszereposztása, amit Sztálinék a végletekig torzítanak. A kizárólagos vezérlő erőként funkcionáló, „tudományosan” felkent marxista-leninista élcsapat és holdudvaruk, azaz a káder-nómenklatúra, vagyis az „új osztály” (Milovan Đilas) Prágában kíméletlenül tiportatja el tankjaival a reformista káderek által is támogatott igazi munkáskezdeményezéseket. Éppen úgy, ahogyan Magyarországon 1956-ben is

5 RALF DAHRENDORF: *After Social Democracy*. Liberal Publication Department, London, 1980.

6 PÉTERVÁRI Zsolt: *Búcsú a kapitalizmustól*. Athenaeum, 2020/6.

eltiportatta. A munkásság a szovjet birodalmon belül csak később, a '70-es és '80-as években válik újra aktívvá, mindenekelőtt Lengyelországban, csakhogy ott sem a baloldali eszmeiségre támaszkodva. A Szolidaritás mozgalma II. János Pálhoz kötődik, nem Marxhoz, még csak nem is Bernsteinhez.

Más típusú, de ugyancsak drámai bizonyíték a proletár-messiás makacs hiányára, ami Nyugaton (Nyugat-Európában, Észak-Amerikában és e vonatkozásban Japán is idesorolva) történik. A jóléti társadalom *unalmas* komfortját elutasító, rossz közérzetüket jópofa szlogenekkel kifejező („Isten halott, Marx halott és én sem érzem jól magam”), kulturális energiáikat forradalommá stilizáló, lázadó diákokat a proletárok józan szkepszissel figyelik. 1968 teoretikusaitól emiatt hamar meg is kapják a „passzív” és „megalkuvó” jelzőket, Herbert Marcuséék azonmód lovat váltanak, és a lázadó diákságot nevezik ki a forradalom proletárpótló erejének, amit később egyéb marginális csoportok máig folyamatos „felszentelése” követ.

Ezt a politikai-szociológiai tévedésüket akkoriban csak kevesen merik megkérdőjelezni. Ilyen például az értelmiségi éleslátását a valóságon csiszoló baloldali-keresztény Pier Paolo Pasolini, aki versbe is foglalja, hogy ő bizony a „papa fiacskái”, vagyis a lázadók diákok helyett az ellenük kivézényelt rendőrökkel szimpatizál, ők ugyanis proletárok... Látnoki szavak ezek, hiszen a „papa fiacskáiból” pár év alatt menedzserek lesznek, pontosan úgy, ahogyan azt egy remek magyar szerzőtől így olvashatjuk:

„A '68-at követő néhány esztendő a radikális baloldali értelmiség narcisztikus duzzogásával telt el. [...] A '80-as évek közepére aztán az európai kontinensen bekövetkezett az a különös fordulat, hogy a baloldalon is egyre többen beszéltek a vállalkozói kultúra emancipatorikus lehetőségeiről. Le Goffot idézve: »Néhány bizarr sasszélépést követően a '68-as témák integrálódtak a modernizációs ideológiákba.« [...] Az időközben külsejében is megszelídült baloldali értelmiségi újra megtalálta társadalomszervezői és társadalomirányítói szerepét, persze már nem mint forradalmár, hanem mint menedzser, mint tanácsadó és mint szakértő (korábban még csak nem álmodott javadalmazás fejében). [...] A '80-as évek végétől már a vállalkozópolgár eszméje áll az új liberális ideológia centrumába. [...] 1968 abszurd öröksége, a liberális eszmék és modernizációs ideológiák különös keverékeként jelenik meg [...] A menedzserek tulajdonképpen mutáns forradalmárok, mivel ők is ugyanúgy a radikális újrakezdet, a *tabula rasa* csinálás eszméjét hirdetik szakadatlanul a társadalmi élet minden területén [...] A társadalom minden tagjára érvényes az alternatíva: vagy engedelmessédsz és adaptálódsz, vagy eltűnsz a történelem süllyesztőjében! [...] Az olyan ember, aki akárcsak a legcsekélyebb ellenállást tanúsítja ezzel a logikával szemben, azonnal megkapja az »elmaradott« vagy a »tehetségtelen« minősítést, mivel az effajta magatartásokat rögvest a privilégiumok vagy a széles értelemben vett korporatív érdekek védelmével azonosítják a haladáseszme apologetái.»⁷

Mindez már Anthony Giddens felfogását juttatja eszünkbe, Tony Blair „baloldali” politikájának szellemi-ideológiai sorvezetőjét. A jóléti államot – a 20. századi szociáldemokrácia nagy történelmi teljesítményét – Giddens nem tartja már a szocializmusért folytatott harc részének. Hagyjuk is el a „szocialistát”, legyünk inkább „progresszívek” – mondja. Eszmefuttatásainak fő politikai üzenete, hogy a rendszerkritika/kapitalizmuskritika s annak nemcsak forradalmi, hanem reformista változata is, lejárt lemez. Giddens az erre rezonáló politikusokat abban is megerősíti, hogy a munkások, az eseti munkavállalók, a prekariátus réteg, az *underclass*-csoportok érdekvédelme helyett kifizetődőbb a tőketulajdonosokat támogatniuk, az sokkal progresszívebb. Utóbbiak

a lázadó diákokat
a proletárok
józan szkepszissel
figyelték

7 Kriss Lajos András: *Haladásparadoxonok. Bevezetés az extrém korok filozófiájába*. Liget Könyvek, Bp. 2009. 236–237. és 261–263.

teremtik meg azokat az értékeket, amelyekkel a természeti törvények erejéhez hasonlatosnak gondolt globális versenyben eredményesek lehetünk, aminek a haszna aztán lecsorog majd a munka világába.

Makacs tévedés, mert ha valami lecsorog is, az se tünteti el a kiáltó társadalmi különbségeket. Csoda-e, ha az ezredfordulóra megrendül a nyugati középosztály komfortérzete, nő a lecsúszás veszélye, fokozódik a jövő kiszámíthatatlansága és a munkások felfelé mobilizálódása megnehezül? Ez volna a neoliberalizmushoz igazodó, progresszív „harmadik út” társadalmi ára, s akkor még a „nyitott társadalomról”, az LMBTQ-ról, a minden hagyományos identitás felszámolásáról, mint a progresszivitás további kötelezvényeiről, még nem is beszélünk.

Blair és utánzóí hűen követik ezt a szellemi vonalvezetést, lépésről lépésre mindinkább a tőke érdekei felé orientálódnak, vállalják, hogy a társadalommal szemben előnyben részesítik a piacot, és hogy a munka-tőke konfliktusokat egyértelműen a tőke javára kívánják megoldani. „Az Új Munkáspárt az üzlet pártja, én a vállalkozók bajnoka vagyok” – mondta egykor büszkén Blair, válaszul erre azt írja kormányzásáról az *Economist* (!), hogy „a *big business* és a kormány nyirkos ölelésben fonódik össze”. Vagyis ez már a gazdasági lap szerint sem pozitív alkalmazkodás a változások által formált új világhoz, ez már strukturális, lényegbe vágó fordulat. Semmi köze a szociáldemokrata elődökhöz. Blairék mindent és mindenkit megtagadnak, Bernsteintől kezdve Brandtéig bezárólag. A harmadikutasok magukra hagyják egykori hagyományos bázisukat, szavazóik szétszélednek. Jó részüket a szociális felelősségvállalástól történelmileg átitatott keresztény konzervativizmusnak az a része szívja fel, amelyet nem kísértett meg a neoliberalizmus, más részüket a radikális jobboldal, jelentős hányadukat meg a zöldek – mindezek egyértelműen kitérnek az utóbbi évek választási eredményeiből.

a neoliberalizmushoz igazodó, progresszív „harmadik út”

A harmadikutasok lényegre csupaszított mondanója egyértelmű, a harmadik ezredforduló történelmi képlete számukra világos: a tőke világa a nyerő; a gazdaság a társadalomtól teljesen autonóm szféra; a neoliberális globalizáció működési módja pedig nemcsak megrendíthetetlen, de egyben kívánatos is – mindehhez idomulni

kell, ehhez muszáj alkalmazkodni. Ma ez a progresszió. Aki ellenszegül, az – a legjobb esetben is – populista. Felületes vagdalkozásuk jól mutatja, hogy képtelenek levonni a kézenfekvő politikai tanulságokat. Ehhez elegendő egyetlen hűvös pillantást vetni az Európai Unió mai szociáldemokrata korifeusainak mozgására. A közelmúlt minden fontos ügyében – kaszinókapitalizmus, válság, migráció, háború stb. – a neoliberális logikát érvényesítik: a hasznok privatizálásának és a költségek társadalmasításának gyakorlatát.

Giddens tehát a rendszerkritika helyén vákuumot lát(tat), csakhogy ez előbb-utóbb ugyanoda vezet a neoliberalizmusba olvadó szociáldemokráciát, ami felé Kína tart: a kapitalizmus kiválasztott keveseinek, a transzhumanista tudományfetisizta progresszorok táborába. Avval a különbséggel, hogy a kínaiak nem, a harmadikutasok formálisan még a demokrácia szükségességét hangsúlyoztatják, legalábbis egyelőre.

MAGYAR „BALOLDAL”

S mi a helyzet magyarországi baloldallal? Ugyanez, arányos kiszerelésben. Az „originális” marxisták nálunk értelmiségi skanzenekbe szorulnak: helyenként színvonalas, de a közvetlen társadalmi vonzerőt nélkülöző, ma már belakhatatlan szellemi építményeikbe. Szolgálataikra a hazai hivatalos politikai „baloldal” se tart igényt. Korántsem azért, mert jobbat ajánlana vagy tudna helyette, hanem mert ha ideológiailag egyáltalán valamit, akkor a harmadikutas szociáldemokrácia *second hand* változatát képviseli, de azt is szembeütően gyenge elméleti színvonalon, kudarcos politikai teljesítményekkel. Az MSZP és holdudvarának hanyatlástörténete ma már a legrosszabb nyugati baloldali példákkal vetekszik.

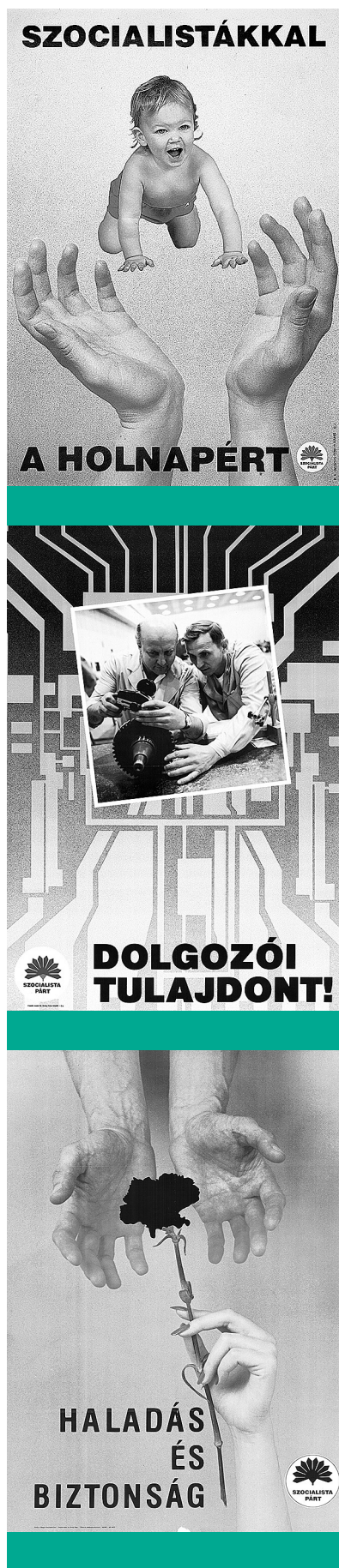

Történeti-szociológiai magyarázat erre, hogy a magyar baloldalon 19. századi genezise óta mindig erősen mintakövető pártokat produkált. Szocdem vonulatára főleg a németek hatnak, kommunistáira az internacionalizmust hirdető s egyben azt ki is sajátító bolsevikok (ha nincs Lenin, nincs Kun Béla, ha nincs Sztálin, nincs Rákosi, ha nincs Hruscsov, nincs Kádár), hogy aztán az 1989-es változások után, ha nem is kizárólag, de egyre inkább az angolszász harmadikutas szociáldemokraták vegyék át ezt a mintaadó szerepkört.

A politikai hatalmát gazdasági hatalommá átmentő, majd újra politikaivá transzformáló későkádári nómenklatúra hamar föl ismeri, hogy a neoliberalizmusba olvadás eminensen megfelel mind gazdasági, mind politikai érdekeinek. A kommunista ideológia felhámját végleg levedlő MSZMP-ből a „munkás” szó kihagyásával formálisan szociáldemokrata párt, MSZP lesz, amely gyorsan belép a Szocialista Internacionáléba, de nem kísérletezik azzal, hogy kreatívan felelevenítse az egykori magyar szociáldemokrata hagyományokat. Sőt, a szocialisták kiszámítottan szívják el a levegőt az önállóan bejelentkező szocdemek, az MSZDP elől. Nincs nehéz dolguk, mert azok eleve nem rendelkeznek hozzájuk mérhető erőforrásokkal. Az MSZP semmilyen formában, egy pillanatig sem szándékolja korszerűsíteni Peyer Károly és Kéthly Anna vonalát, két külön, kibékíthetetlen baloldali világ ez. A szocialisták első elnöke azért is lesz Nyers Rezső, mert ő egykori szocdemből vált elkötelezett, tevőleges kádáristává, s ily módon még '89 után is megtestesíti, folyamatossá perszonalifikálja az 1948-ban kiero szakolt pártgyesitést.

Az MSZP, mint „szociáldemokrata” párt, a hoppon maradt kisemberek kádárista nosztalgiájából, valamint a későkádári politikai-gazdasági-kulturális elit – „jókor, jó időben, jó helyen” jelle gű – érdekelismeréséből áll össze. E nómenklatúra „legjobbjai” már a demokratikus változások előtt tudják, hogy érdekeik a neoliberalális nemzetközi nagytökéhez s nem a munkavállalóhoz, az úgynevezett kisemberekhez kapcsolódnak, noha a tömegek felhajtóerejére politikailag égető szükségük van. Horn Gyula ennek a kétkelésnek a politikusa. „Proletár” lelke nyugós ugyan, de kormányfőként teret nyit komprádorelvtársainak, miközben páncélszekrényében ott lapulnak a vagyonosodások peresíthető dokumentumai. Sakkban tartja velük élelmes elvtársait, ha már túlságosan ficánkolnának. Mindebből hogyan következhetne, hogy a bolsevistákkal és a kádárizmussal mindig szembeszegülő – a „száműzve, de nem legyőzve” élő – Kéthly örökségét a szocialisták bármiféle módon újraélesszék, netán inkorporálják? Az MSZP pontosan tudja, mit csinál: Nyers igen, Kéthly nem, legfőljebb a hölgyről elnevezünk egy terecskét.

Az MSZP harmadikutas fordulata, látens igazodása a neoliberalizmushoz, már a rendszerváltás során megkezdődik, az SZDSZ-szel való koalíciós kormányzás ezt csak betetőzi. Közös gazdasági érdekeik felismerése, a privatizáció előkészítése és befolyásolása jócskán zajlik már, amikor bekövetkeznek a szembe tűnő politikai fejlemények. Ilyen értelemben a Demokratikus Charta hozza őket össze 1991-ben, a közös „antifasiszta” hangok ekkor szólalnak meg bennük. Kormánykoalíciójuk egyebek mellett ennek is a következménye, ám egyszersmind ettől fogva egyúttal kvázi testvérháború is, mert hatalomra jutva 1994-től már a kettejük közti zsákmányelosztás a fő front. Mindeközben pedig az SZDSZ mindvégig intellektuális csendőrpertut érvényesítene az MSZP-vel szemben, mondván, mi vagyunk a Világszellem kuzinjai, ti meg csak egy sötét tömegpárt vagytok, és azt, hogy merre van előre, mi mondjuk meg nektek. Horn, aki saját állítása szerint

Régi idők szocija – MSZP-plakátok az 1990-es országgyűlési választások idején (Terror Háza Múzeum)

1994-ben főleg nemzetközi megfontolásokból veszi be őket a koalícióba, politikailag ettől méltán lesz ideges, s ameddig tud, a maga módján ellen is szegül nekik. Medgyessy Péter intermezzója után jön azonban Gyurcsány Ferenc: az ő személyében a nómenklátúra már Horn nyűgössége nélkül fonódhat össze a neoliberaisokkal. Minek is ide két párt? – kérdezik később Kádár nagytőkésé avanszált szomszédjai a Szemplőhegyről, és a neoliberaisok pártja hamarosan tényleg meg is bukik, ám ettől a fiasótól még szellemi-irányítói ambíciói változatlanul megmaradnak.

Ebből fakadó súlyos probléma, hogy a nemzeti elkötelezettségű baloldali hagyomány (amely addig se volt domináns) Magyarországon végképp háttérbe szorul. Nagy Imre pár megvilágosult napját leszámítva a bolsevista baloldal sosem volt – nem is lehetett – nemzeti, mindig kívülről vezérelték. A szociáldemokratáknak viszont valóban léteztek ilyen hagyományaik, csak hogy a Trianon után közös nemzeti érdekből megkötött Bethlen–Peyer-paktum miatt Peyer Károlyt a kommunisták rögtön a munkásság „rongy árulójának” nevezik, pedig ő a hazai viszonyokból kiinduló és a közös nemzeti érdekeket felvállaló magyar baloldali politikus volt. Aztán a szovjet tankok fedezékében 1948-ban kieroszakolt pártgyűléssel, bár a nemzeti elkötelezettséget Rákosiék formálisan hangoztatják, a nemzetet lényegében minden ízében alárendelik az internacionalizmusnak, s ez amolyan „haladó értéként” 1989-ben az MSZP-re is áthagyományozódik. Karakteresen – vagy akár csak halványan – nemzeti arcélű politikusai a *pártvezetésen* belül mindig gyanúsnak számítanak, de a gyanakvók immár nem a proletár internacionalizmus, hanem a tőkés globalizmus ideológiájának nevében gyanakodnak rájuk. Nem véletlen, hogy a vádak éppen Gyurcsány regnálásának éve alatt erősödnek fel. Szégyenteljes mozzanata ennek a kettős állampolgárságról szóló 2004. december 5-ei népszavazáson nyilvánított hivatalos szocialista álláspont, amely után senkinek sem maradhattak illúziói a mai magyar „baloldal” bárminemű nemzeti elkötelezettségéről. A helyzet e tekintetben azóta sem változott, kivéve azt, hogy az MSZP mára gyakorlatilag eltűnt az alternatívaképes pártok mezőnyéből, megújulására pedig szinte semmi remény. Még annyi sem, mint Európában másutt.

ÚJ TÖRTÉNELMI SZÖVETSÉG

Ha a szociáldemokrácia meg akarna újulni, felmondaná a „progresszivitásba” torkolló neoliberális szövetkezést. Harmadik út helyett egy negyediket lenne érdemes kipróbálnia. Olyan civilizációs léptékűek már az agresszív progresszió jegyében szándékolt fenyegetések, hogy a klasszikus szociáldemokrácia *korszerűsített* visszavétele – minden nehézség dacára – időszerű volna. Új történelmi szövetségeket kellene keresnie, de nem

a zöldekét és a liberálisokét (ennek eredményességét aktuálisan Németországban mérhetjük le), hanem a klasszikus keresztény konzervativizmus erősödő globalizációkritikai irányzata felé tájékozódhatna. E két klasszikus ideológiának, noha regnáló európai vezetőik ma még behódolnak a progresszivitásnak, léteznek rendszerkritikai

attitűdökre építő tartalékai, ezeket kellene szellemileg és politikailag intelligensen összecsiszolniuk. Magyarországon egy ilyen nemzeti bázisú szellemi közlelés nyilván nem egyszerű (hol az?), politikailag pedig egyelőre biztosan nem lehetséges. Ehhez a konzervatív oldalon Bethlen még csak megvolna, de hol a baloldalon ma Peyer? ■

**a nemzeti elkötelezettségű
baloldali hagyomány
hátterbe szorult**